

1953–1956

Omezené odumírání tyranie

Smrt sovětského diktátora Stalina umožnila odkrývat jeho zločiny a přinesla politické tání, které však nesmělo překročit určité hranice

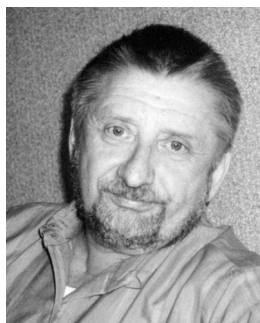
Sláva Golovanov nebyl typický Rus – byl Evropan a demokrat. Tento nadhled pochytil od rodičů: otec řídil slavné divadlo, které se dnes jmenuje Gogolovo, matka tam byla herečkou hvězdou. I vědci a umělci, s nimiž se stýkal, byli většinou svobodomyšlní lidé. Jeho přerod dovršily reportéřské cesty po Západě.

V polovině šedesátých let jsme se skamarádili. O politice jsme mluvili otevřeně. Debatovali jsme buď v jeho autě při zapnutém motoru, v restauraci nějakého velkého hotelu, anebo při procházkách po Moskvě – tam určitě neměla sovětská tajná policie KGB odposlech. A od jara 1968 také v bytě profesora Konstantina Feoktistova, prvního vědce-kosmonauta a šéfprojektanta všech sovětských pilotovaných plavidel. Feoktistov byl obezřetný, vždycky k tomu zapnul nahlas rádio, jednou nás zatáhl do koupelny, kde pustil vodu – z tajných mikrofonů měl i on, hrdina Sovětského svazu, tedy člověk náležející k prominentům, strach. Nebál se zatčení, ale spíš toho, že jeho názory zanesou do spisu na bezpečnosti a vytáhnou je v okamžiku, kdy ho budou chtít skřípnout.

Sláva mě občas zatáhl mezi své kamarády – špičkové herce, režiséry, básníky, spisovatele, malíře. Jakmile poznali, kdo jsem, bez obalu se vyjadřovali o sovětském režimu. Špiclů, kteří by na ně donášeli tajné policii, se nebáli, odposlechové štěnice jim zřejmě nevadily, na veřejnosti se samozřejmě tvářili jinak. Pochopil jsem, že hodně sovětských intelektuálů je protikomunisticky naladěno, ale policie je nemůže sebrat, protože by stát přišel o duchovní elitu, a tím by přiznal svou slabost. Za Stalina tihle lidé své názory skrývali, protože jeho diktatura žádný odpor nesnesla, ale jeho nástupci se s touhle dvojí tváří smířili. Ostatně v obdobném rozpolcení žila i valná část obyvatel zemí kontrolovaných Kremlem včetně Československa.

Když jsem přijel do Moskvy několik let po roce 1968, kdy nás okupovala sovětská armáda, řekl mi Sláva v autě: „Promiň mi okupaci, já jsem proti.“ A potom vyprávěl, jak probíhaly tyto události u nich v redakci a jak si většina jeho kolegů s hrůzou uvědomila, že se vrací stalinismus. Třebaže Leonid Brežněv sídlil v Kremlu už čtyři roky a všichni cítili, jak se za jeho panování utužuje byrokracie a bolševický pohled na svět, teprve přepadení Československa je v tom utvrdilo – ano, Stalinova diktatura a imperiální ambice Ruska se vrací. Jako většina sovětských intelektuálů žil Sláva v rozpolcení – jako redaktor jednoho z největších deníků *Komsomolskaja pravda* musel vyznávat komunistické náboženství, ale na druhé straně režim kritizoval, na konkrétních případech veřejně. Občas si tím způsoboval nepříjemnosti.

Jaroslav Kirillovič Golovanov se narodil 2. června 1932 v Moskvě. Zatímco otec doporučoval, aby šel studovat na kameramana, matka by ho nejradši viděla jako architekta. Osmnáctiletý maturant si však podal přihlášku na fakultu raketové techniky Baumanovy vysoké školy technické, na fakultu, která byla tajná. A doma vysvětloval, že ho k tomu přivedla vědecko-fantastická kniha: „Když jsem v roce 1942 četl román Alexeje Tolského *Aelita*, začal mě zajímat vesmír. A do vesmíru můžeme létat jenom na raketách.“

Jaroslav Kirilovič Golovanov

Na nezbytnou studijní praxi se dostal do Dněpropetrovska do konstrukční kanceláře SKB-586 vedené Michaiilem Jangelem. Diplomku, v níž vypočítal vlastnosti malého raketového kapalinového motoru, zpracovával ve výzkumném ústavu ministerstva leteckého průmyslu, který se skrýval pod zkratkou NII-1. Vojenskou službu absolvoval u pluku bojových raket. Umístěnku dostal v roce 1956 do NII-1. Tam ho přidělili do laboratoře, kterou řídil budoucí akademik Georgij Petrov. Spolu s dalšími inženýry řešil problémy návratu jaderné hlavice do atmosféry. Výsledkem byly dva Golovanovovy tajné patenty. Od kolegů a nadřízených hltal zprávy o přípravách k vypouštění prvních družic.

Ovšem postupem času cítil, že ani raketová technika není tím, čemu by se chtěl v životě věnovat. V listopadu 1957, po startu druhé sovětské družice, nabídl článek o raketách redakci *Komsomolskaja pravda*. Článek však cenzor nepustil do tisku, ale šéfredaktor deníku Alexej Adžubej, zeť šéfa Kremlu Nikity Chruščova, přijal Golovanova v únoru 1958 do redakce. Mladý novinář psal nejen reportáže do novin, ale brzy i knihy, nejdřív ze zahraničních cest, potom romány věnované kosmonautice. Hned v prvním – *Kuzněcy groma* (Kováři hromu) – popisoval život raketových inženýrů včetně utajovaného hlavního konstruktéra Sergeje Koroljova, aniž ho směl jmenovat.

V červnu 1965 byl jedním ze tří novinářů, kteří se chystali letět do vesmíru na lodi Voschod. Po Koroljovově smrti tuto skupinku kandidátů rozpustili.

První knihu o Koroljovovi vydal v roce 1973. Musel ji ukončit rokem 1938, kdy mladého inženýra zatkla tajná policie NKVD (Lidový komisariát vnitřních věcí – Narodnyj komisarijat vnutrennich děl). Často jsme spolu mluvili o dalším dílu. Věděl, že ho cenzura nepustí – právě kvůli tomu, že by v něm líčil tuhle tragickou etapu jeho života. A to se za Brežněvova panování nesmělo.

V květnu 1968 a později mne Sláva vodil nejen za kosmonauty, s nimiž se kamarádlil, ale vymýšlel způsoby, jak bych se mohl dostat i k lidem, kteří byli dosud napůl utajovaní, jako třeba žena a matka Sergeje Koroljova, raketoví konstruktéři na penzi a podobně. Když jsem se od nich dovídal o tragickém věznění Koroljova za Stalina, zeptal jsem se ho, jestli o tom mohu napsat. Odpověděl: „Ty ano, já ne.“ Přesto to bylo riziko hlavně pro něho.

U Feoktistova jsme tehdy podrobně rozebírali snahu vytvořit u nás v roce 1968 socialismus s lidskou tváří. Oba nám fandili. Také nikdy nezapomenu na jeho slova: „V naší kon-

strukční kanceláři jsme memorandum akademika Sacharova už prodiskutovali.“ Andrej Sacharov, tvůrce sovětské vodíkové bomby, totiž formuloval představu postupného splyvání socialismu a kapitalismu, což byl sen některých západoevropských socialistů.

Jakmile nastoupil v Kremlu v roce 1985 jako nový komunistický vůdce Michail Gorbačov, situace se začala měnit. Jeho politika „glasnosti“ čili otevřenosti umožňovala lidem, aby se kriticky vyjadřovali i veřejně.

Golovanov napsal seriál o prvních kosmonautech, bez příkras, se všemi problémy. Když neměl šéfredaktor jeho mateřského deníku odvahu ho zveřejnit, šel za šéfem *Izvestijí*. Ten projevil větší hrdinství a zmínil se o tom před Gorbačovem členu politbyra Alexandru Jakovlevovi. Jakovlev si vzal obtahy a druhý den volal šéfredaktorovi: „Tys mně dal! Skoro celou noc jsem nespal...“ Ten už se sesouval v křesle, když Jakovlev pokračoval: „Ty kosmonauty otiskni. Je to konečně pravdivý příběh.“ Seriál vyšel a celý svět z něho citoval.

Ovšem to byl jenom začátek. Sláva intenzivně psal životopis Koroljova. Rukopis mu narostl až na 1400 stran. Kniha vyšla pod názvem *Koroljov – fakty i mify (Koroljov – fakta a mýty)* v roce 1994. Je to historie sovětské kosmonautiky až do Koroljovovy smrti, realisticky krutá i vůči jejímu hlavnímu hrdinovi.

Padesát let si Sláva vedl deníky, měl těch zápisníků desítky. Říkal mi, že si do nich zapisuje denně. Jeho heslem bylo: „Ani den bez řádky!“ Když dokončil Koroljova, pustil se do přepisování deníků ke knižnímu vydání. Vyšly ve třech dílech jako *Zamětky vašeho sovremennika (Zápisky vašeho současníka)*. Opět to byl úspěch, byť jenom v hranicích Ruska.

Sláva vydal dvacet knih, podílel se na mnoha televizních scénářích nejen z oblasti vědy, ale i na dramatických příbězích. Snažil se zobrazovat život lidí za sovětské epochy, stále poznamenané stalinismem, a proklouznout svými pohledy skrz nelibostnou cenzuru – to se mu dařilo se střídavými úspěchy. Jeho rodinný život byl dost bouřlivý. Tříkrát se oženil, měl čtyři děti. Jeho třetí manželkou byla Žeňa (Jevgenija) Ablac, reportérka *Izvestijí*, která se stala začátkem devadesátých let členkou státní komise vyšetřující zločiny KGB. Napsala o tom knihu. Potom asi rok pobývala v USA. Měli spolu dceru. Se všemi dětmi, stejně jako s bývalými ženami, vycházel Sláva dobře.

V září 1989 mne zavedl k zástupkyni šéfredaktora, která mi nabídla svá telefonní čísla, abych ji zavolał, kdyby se u nás něco mimořádného dělo. Přitom mne oba ubezpečovali, že nic tragického se stát nemůže, situace se mění v náš prospěch.

Samozřejmě že jsem toto spojení v polovině listopadu, kdy u nás padala moc komunistické strany a přebírala ji opozice, využil a zástupkyni telefonoval. Když jsem se ozval poprvé, musel jsem jí povědět podrobnosti, protože jejich pražský zpravodaj je pod vlivem konzervativní ambasády. Ona z toho sepsala zprávu. Deník *Komsomolskaja pravda* tedy měl o naší sametové revoluci od začátku zpravodajství v úplně jiném tónu než ostatní moskevské noviny.

Sláva zemřel náhle ve svém dřevěném domečku v Peredělkinu u Moskvy, vesnici spisovatelů, ve středu 21. května 2003. Bylo mu 71 let.

Jeho příběh je typický pro mnoho intelektuálů narozených do stalinistického režimu, v němž – byť se časem proměňoval – prožili většinu života.